

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

„Nekem állandóan fegyelmeznem kell” a pedagógusi karakterek egy lehetséges hipotetikus modellje

KÓSA RITA DIÁNA¹

ABSZTRAKT

Hogyan fegyelmeznek a pedagógusok és hogyan kellene fegyelmezniük, hogy az korunk társadalmi elvárásainak, értékeinek és normáinak megfelelő legyen? Kutatásom alaphipotézise szerint napjaink általános iskoláiban a pedagógusok között a fegyelmezés, konfliktuskezelés terén jelentős különbségek vannak. A különbségeket elemezve a pedagógusok magatartásmintái három jól elkülöníthető típusba sorolhatók. E három karakter, a tradícióktól irányított, a kívülről és a belülről irányított pedagógus. E három típus markánsan elkülönül az iskolai hétköznapi életben, különböző hatásokat kifejtve a diákok iskolai szocializációjára. Jelen tanulmányban e három karakter működését a fegyelmezés dimenziójában mutatom be. Az elemzés alapjául szolgáló interjúk a Vásárosnaményi kistérségben tanító falusi pedagógusok körében készültek.

KULCSSZAVAK: *oktatás, fegyelmezés, konfliktuskezelés, rejtett tanterv, pedagógus, karakter*

ABSTRACT

**„I have to be constantly disciplined” –
a possible hypothetical model for pedagogical characters**

How discipline the teachers in the primary schools in Hungary? How should they discipline to meet the expectations, values and norms of our society? According to my research, in today's primary schools there are significant differences between discipline and conflict management. I analyse the differences and I set the behavior patterns of the teachers into three distinct types. These three characters are controlled from traditions, outside and inside. These three types are distinctly distinct in everyday life of schools, with different effects on students' socialization. In this paper, I present this hypothetical model, its operation in the dimension of discipline. The interviews that underlie the analysis were prepared by village teachers teaching in the Vásárosnamény micro-region.

KEYWORDS: *education, discipline, conflict management, hidden curriculum, educator, character*

¹ Doktorjelölt, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program.

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

Bevezetés

A kutatás témája a társadalom reprodukciója, hogyan termeljük újjá viszonyainkat, értékeinket és szabályainkat, az általános iskolai fegyelmzésen és szabálykövetésen keresztül. Jelen dolgozat az általános iskolákban tanító pedagógusok magatartásmintáit több dimenzió segítségével rendszerbe foglaló hipotetikus modellt és a pedagógusi fegyelmzés egy dimenziójában kirajzolódó eredményeket hivatott bemutatni.

Az iskola világa sok szociológiai, neveléstudományi és pszichológiai kutatás tárgyát képezi, az azonban még mindig kevésbé ismert terület, hogy pontosan mi is történik az iskola mindennapjaiban. Az iskola egy hierarchizált környezet, a hatalom, a rangkülönbségek jelen vannak a falain belül. Vajon napjainkban is szükség van-e a szigorú alá- és fölrendeltségi viszonyok megtartására, miközben az aktívabb társadalmi részvételre való ösztönzés is az oktatás céljává vált. Az iskola a munka világára készíti föl a diákokat: de mégis hogyan tegye ezt? Tagadja a hierarchiát, vagy tanítsa meg tanulóit az uralkodás és engedelmesség élményére? Hogyan fegyelmzés az iskola? Kirajzolódnak-e a pedagógusok körében a megváltozott viszonyokra kidolgozott alkalmazkodási stratégiák? Az iskola az egyik legfontosabb szocializációs közeg, ezért nagyon fontos, hogy hogyan fegyelmzés az iskolában és ez milyen hatással van a diákokra, hiszen a fegyelmzés révén olyan plusz értékeket, attitűdöket és normákat tanulnak a gyerekek, melyek magatartásirányító mintaként szolgálnak későbbi életük során.

A kutatás elméleti kerete

A következőkben egy hipotetikus modell elméleti kereteit mutatom be, melynek alapját három fő elmélet összekapcsolása jelenti. Kohlberg (1997) az erkölcsi gondolkodás három szintjét különböztette meg, melyet Aronson (1994) társas befolyásra való reagálás három fajtájához illesztettem. E két elmülethez kapcsoltam Riesman (1973) elmületét is. E három elmület értelmezése és közös alapjaira helyezése után a pedagógusok három karakterét, három magatartásmintáját különítettem el, melyeket a lenti táblázatban szemléltetek.

1. táblázat. A pedagógusi karakterek hipotetikus modellje

<i>Pedagógus típus</i>	<i>Aronson (1994)</i>	<i>Kohlberg (1997)</i>	<i>Riesman (1973)</i>
tradíciók által irányított	behódoló	prekonvencionális	tradícióktól irányított
kívülről irányított	azonosuló	konvencionális	kívülről irányított
belülről irányított	internalizálódó	posztkonvencionális	belülről irányított

Forrás: Saját szerkesztés, 2016

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

A megalkotott tradíciók által irányított pedagógus Riesman (1973) tradícióktól irányított társadalmi karakterét takarja, aki Aronson (1994) értelmezésében a társas befolyásolásra behódolással reagál és Kohlberg (1997) prekonvencionális erkölcsi szocializációs szintjére jut el. A kívülről irányított pedagógus Riesman (1973) kívülről irányított társadalmi karaktere, mely Aronson (1994) elmélete szerint a társas befolyásolásra azonosulással reagál és konvencionális erkölcsi szinten helyezkedik el (Kohlberg 1997). A belülről irányított pedagógus, Riesman (1973) értelmében a belülről irányított társadalmi karakter, aki a társas befolyásolásra internalizációval (Aronson 1994) reagál és posztkonvencionális erkölcsi szinten áll (Kohlberg 1997).

Aronson (1994) és Kohlberg (1997) elméletének hasonló összekapcsolását korábban elvégezte már Ligeti György (2003) a diákok demokratikus szocializációja kapcsán. Csepeli György (1992) a diákok igényeit kutatta Kohlberg (1997) különböző erkölcsi szintjein.

A karakter szerepét nem szabad túlbecsülni a társadalmi folyamatokban, mivel ez csupán egy ideáltipikus fogalom, absztrakció. Fontos szem előtt tartanunk azt is, hogy ehhez hasonlóan az általam felállított karakterek is hipotetikusak, nem tiszta, egyértelmű típusok, a valóságban másként működhetnek és összemosódhatnak. A következőkben szeretném bemutatni részletesen a pedagógusi magatartásminták érvényesülésének általam kialakított három típusát, mely megmutatja számunkra az adott pedagógus iskolán belüli működésmódját fegyelmezés, konfliktuskezelés, diákönkormányzathoz és házirendhez való viszonyulás terén.

A pedagógusi karakterek bemutatása

TRADÍCIÓK ÁLTAL IRÁNYÍTOTT PEDAGÓGUS

A tradíciók által irányított pedagógus Aronson (1994) értelmezésében a társas befolyásolásra behódolással reagál. A konform viselkedés fenntartására a jutalom elnyerése és a büntetés elkerülése iránti vágy motiválja. A behódoló viselkedés csak addig észlelhető, míg fennáll a jutalom ígérete és/vagy a büntetés veszélye. A három típus közül ez tart a legrövidebb ideig és ez a legkevésbé hatékony, hiszen csak a jutalmazás vagy a büntetés miatt viselkednek ekkor konform módon a pedagógusok, tisztában vannak a behódolás kikényszerített voltaival, véleményüket könnyen megváltoztathatják, ha már nem áll fenn a büntetés vagy a jutalmazás ígérete. E kettővel való kecsegtetés nagyon hatékony eszköz az emberek bizonyos cselekedetekre való ösztönzésekor, de ugyanakkor korlátozott is, hiszen állandóan jelen kell lennie a jutalom vagy a büntetés ígéretének. A fő komponens a befolyást gyakorló hatalma jelentti (Aronson 1994). A tradíciók által irányított pedagógus a prekonvencionális társadalmi viselkedés szintjén helyezkedik el, ahol a szabadság élménye az örömszerzéssel azonos, de a szakasz végén már felsejlik, hogy a saját örömszerzés nem

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

feltétlenül esik jól másnak, miközben megjelenik a feltétel nélküli egyenlőség és az azonnali viszonyosság elve is, a fogat fogért elv. Az egyén azért tart be szabályokat, mert tart a következményektől (Kohlberg 1997). Riesman (1973) értelmezésében a tradícióktól irányított karakter a hagyományoknak megfelelően, tradíciók által irányítottan él. A kultúrának meghatározó elemei a rituálék, rutinok és a vallás szerinti irányítottság, az ezek által közvetített kontroll mindenkire kiterjed, mindenki életét ezek orientálják. Az egyén kapcsolatait merev etikett szabályozza, a feladatok elvégzését az engedelmesség határozza meg. A tradícióktól irányított társadalmakban minimális igény mutatkozik az individualizált karakertípus iránt. Az egyén alkalmazkodó, összhangra törekszik a társadalmi intézményekkel szemben és az emberi kapcsolatokban. A tradíciótól irányított személy külső elvárások miatt viselkedik helyesen, a megszegénytől való félelem miatt, mely a büntetést jelenti számára.

Az e típust képviselő pedagógusok stílusa fegyelmezés, szabálykövetés terén büntető jellegű (Black 1984), középpontba mindig a deviáns cselekedetet helyezi. Várhegyi (1992) fegyelmi büntetések fokozatait tekintve pedig a megtorlás, az eltanácsolás, a kizárás és a megszegénytés használata jellemzi az ilyen típusú pedagógust. A pedagógus reagálása és beavatkozása szigorú (fenyegetés, büntetés) és megszegénytő (kiközösítés, fizikai erőszak). Tekintélyelvű konfliktuskezelési paradigma (Szekszárdi 1994) jellemzi, a konfliktusokat győztes/vesztes, elkerülő, destruktív stratégia alkalmazásával oldja meg (Horváth-Szabó 1999; Kósáné 1998; Bakacsi 2001).

KÍVÜLRŐL IRÁNYÍTOTT PEDAGÓGUS

A kívülről irányított egyén identifikáció/azonosulás miatt viselkedik konform módon, olyan kíván lenni, mint a befolyásoló személy, hisz az átvett értékekben és véleményekben, de nem belső szükséglete miatt viselkedik ilyen módon, nem a jutalom vagy a büntetés ígérete miatt, hanem azért, mert így pozitív öndefiníciós viszonyba kerülhet azzal, akihez azonosulni kíván. A fő komponens ebben az esetben a vonzerő, annak a személynek a vonzereje, akivel azonosulni szeretne az egyén. Az átvett nézetek könnyen megváltozhatnak, ha a befolyásoló is változik, vagy csökken az iránta érzett szimpátia, de az igazság iránti vágy miatt is. Ebben az esetben az azonosulás kialakulásához és fennmaradásához állandó jutalom és büntetés nem szükséges, csak maga a vágy, hogy az egyén olyan akarjon lenni, mint a vonzerővel bíró személy vagy csoport (Aronson 1994). Az ilyen típusú egyén a konvencionális erkölcsi szinten áll, a szabályokat önmagukért tartja be. A korábbi örömelvűség és jutalomorientáció helyét átveszi a konformitás, a szigorú szabálytisztlet, a tekintélyelvűség és jellemző az autonómia hiánya (Kohlberg 1997). Az egyén a környezet felől érkező impulzusokat folyamatosan követi, így célkitűzései állandó változásban vannak, a család csupán a tágabb társadalmi környezet egy elemét jelenti. A csoporttha-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

tás erős volta miatt nem képes egyedül, önállóan cselekedni. A kívülről irányított ember motivációját a diffúz aggodalom jelenti (Riesman 1973). Megérteti a diákokkal, hogy nem az számít, mennyire vagy szorgalmas, mit tudsz, hanem hogy mennyire tudsz beilleszkedni a csoportba, mennyire tudsz együttműködni. Ő határozza meg a tanulás programját és ütemét, a gyerekeket visszatartja, mindent elvégez helyettük, már nincs miben együttműködniük. A régi fegyelmezési módok már nem állnak rendelkezésre, újak még nem. A gyerekektől közreműködést vár el, de csak kis dolgokban, tanítgatja őket a demokráciára, de igazából ezzel a szellemi képességet leértékeli, a nyájasságot, kedvességet pedig túlértékeli, a demokráciának az a régi felfogása, miszerint a megbecsülést teljesítmény alapján lehet elérni, eltűnik (Riesman 1973).

A kívülről irányított típusú pedagógus stílusa fegyelmezés, szabálykövetés terén kompenzatorikus jellegű (Black 1984). Várhegyi (1992) fegyelmi büntetések fokozatait tekintve pedig a helytelen viselkedéstől való elijesztés, izolálás, sarokba állítás, felállítás, szünetben bent marasztalás, osztályfőnöki, szaktanári, igazgatói intés, feddés és megrovás használata jellemzi az ilyen típusú pedagógust. Az ilyen karakterű pedagógus reagálása és beavatkozása funkionalista (rend helyreállítása, ismétlés) és retorikus (gúny, ironia) lehet. Az ilyen típusú pedagógus gyermekközpontú konfliktuskezelési paradigmát (Szekszárdi 1994) követ a mindennapokban, és alkalmazkodó, destruktív konfliktuskezelési stratégiát (Horváth-Szabó 1999; Kósáné 1998; Bakacsi 2001).

BELÜLRŐL IRÁNYÍTOTT PEDAGÓGUS

A belülről irányított pedagógus internalizáció miatt viselkedik konform módom, az érdekek, értékek ebben a szakaszban bensővé válnak, ez a legtartósabb módja a konformitásnak, mert nagy az igény a helyes ismeretre való törekvésre, ami önmagában is elég hajtóerő. Az értékátadás itt a leghatékonyabb, a fő komponens az információt szolgáltató személy hitelessége. Ebben az esetben a jutalmazás belülről történik. Az internalizálódott vélemények, értékek, minták beépülnek az egyén értékrendszerébe, és függetlenednek azok forrásaitól, ellenállóak lesznek a változásokkal szemben (Aronson 1994). A posztkonvencionális társadalmi viselkedés szakaszában az egyén azért nem okoz kárt a másoknak, mert átérzi, hogy neki milyen lenne, ha vele szemben így tennének. Kölcsönösség, autonómia, kommunikáció és nyíltság jellemzi az ilyen karakterű pedagógusokat (Kohlberg 1997; Csepeli 1992). „A tradíciók által irányított típussal szemben azonban nem determinisztikusak a hagyományok, nem automatikus a szokásoknak való engedelmesség. A szülők által beállított normák és értékek csak egyfajta „irányítóként” szolgálnak az egyén cselekedeteiben. A belülről irányított ember képessé válik az életcéljai és a külvilág hatásai közötti egyensúly megteremtésére.” (Riesman 1973: 69).

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

A belülről irányított pedagógusok stílusa fegyelmezés, szabálykövetés terén békéltető jellegű (Black 1984). Várhegyi (1992) fegyelmi büntetések fokozatait tekintve pedig a korrekció használata jellemzi, kísérletet tesz a helytelen viselkedés kijavítására, fő eszközei az intés, pirongatás és feddés. Leggyakrabban alkalmazott módszere, hogy négy szemközt elbeszélget a konfliktusba keveredett diákkal, megpróbálja az okokat kideríteni. A pedagógus reagálása és beavatkozása ennél a fokozatnál türelmes (figyelmeztetés, közbelépés) és moralista (erkölcsi ráhatás) jellegű lehet. A belülről irányított pedagógus a mindennapi élet szükséges velejárójának tekinti a konfliktusok meglétét, nem tekint rosszként rá, konfliktuskezelését a konstruktív konfliktusmegoldás jellemzi. A belülről irányított pedagógus liberális konfliktuskezelési paradigmát (Szekszárdi 1994) követ és kompromisszumkereső, problémamegoldó stratégiát (Horváth-Szabó 1999; Kósáné 1998; Bakacsi 2001).

Módszertan

Az interjúim alapján feltételezem, hogy van akkora különbség a Vásárosnaményi kistérség falusi pedagógusai között fegyelmezés terén, hogy magatartásmintáik az általam kialakított három típusba illeszkedjenek.

A kutatás fődimenzióit a pedagógus fegyelmezése, konfliktuskezelése, a házi-rendhez és a diákönkormányzathoz való viszonyulása alkotják. A fegyelmezés dimenzióján belül fegyelmezés, büntetés, jutalmazás és térszervezés aldimenziókban keresem a pedagógusok tipikus magatartásmintáit. Egy külön aldimenziót alkotott néhány konkrét fegyelmezési szituáció megoldása, erre interjúalanyaimat minden esetben az interjú végén kértem. E dolgozat keretein belül ezek közül három szituáció megoldása alapján kirajzolódó eredményeket kívánom bemutatni. Az interjúk információval szolgáltattak azzal kapcsolatban, hogy ezekben a fő- és aldimenziókban milyen működések és magatartásminták jellemzik a pedagógusokat az iskolai mindennapok során.

A kutatás során a fegyelemre, mint szabályok, működési módok és társadalmi viszonyok együttesének követésére tekintek. E szabályrendszer betartatásának tereit és eszközeinek használatát nevezem fegyelmezésnek. Ferge Zsuzsa (1976) a tananyagban, az iskolai általános struktúra egészében, az iskolai térszervezésben és az iskolai értékelési rendszerben, valamint az iskolai fegyelmezésben látta az iskolán belüli merevségek gyökereit. Ezeket javasolja megvizsgálni, ha az iskola társadalmi karakterére vagyunk kíváncsiak. Az általa felsorolt dimenziókból, viszonykijelölő kategóriákból az iskolai fegyelmezés jelenti a kutatás fő témáját.

Nem feltétlenül a pedagógusokat akarom típusokba vagy kategóriákba sorolni, sokkal inkább a fegyelmezés területén megvalósuló magatartásminták, szocializációs minták érvényesülését keresem a pedagógusok személyén keresztül az iskolában, mint intézményrendszerben. A három pedagógustípust Aronson (1994), Kohlberg

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

(1997) és Riesman (1973) típusainak összevonásával alakítottam ki, melynek segítségével választ kaphatunk arra, hogy milyen fegyelmezési és konfliktuskezelési rendszerek vannak manapság az iskolákban, és ezek mennyire hagyománykövetőek, korszerűek vagy posztmodernek. A kérdésem, hogy a három típusban hol helyezhetőek el az általam vizsgált pedagógusok magatartásmintái. A kívülről megfogalmazott elvárások milyen mértékig válnak belsővé, például a fegyelmezésre, szabálykövetésre, büntetésre, jutalmazásra vonatkozóan. Mi a motivációjuk, miért tartják és tartatják be ezeket a pedagógusok, még konfliktushelyzetek esetén is.

A kvalitatív kutatás a Vásárosnaményi kistérségben zajlott, 45 falusi általános iskolában tanító pedagógussal készült félig strukturált interjú 2015 novembere és 2017 augusztusa között. A véletlenszerűen kiválasztott általános iskolákon belül az összes pedagógus megkérdezésére törekedtem. A pedagógusi szakma elnöiesedése nagyon jelentős a kistérségben, ezért alanyaim alig egyötöde volt férfi. A megkérdezett pedagógusok átlagosan 23 éve voltak a pedagógusi pályán és az átlagéletkoruk 49 év volt. A kistérségben nemcsak a pedagógusi szakma elnöiesedésének lehetünk szemtanúi, de az előregedésének is. A legfiatalabb interjúlányom 21 éves, míg a legidősebb 69 éves volt. Három korcsoportba rendezve a megkérdezetteket, kétharmaduk került a 40-59 évesek csoportjába!

Fegyelmezési szituációk megoldása

Interjúalanyaimat az interjú végén hat szituáció megoldására kértem. A szituációk mindegyike a diák fegyelmezetlenségével, egy diákkal való vagy diákok közötti konfliktusos helyzettel szembesítette a pedagógust. E szituációk megoldási módjaiban is kirajzolódik a kialakított három karakter. A dolgozat terjedelmi korlátai miatt az első három szituáció bemutatására kerül sor, melyekben a fegyelmezetlenség fokozatai jelentek meg, az enyhébb fegyelmezetlenségi vétektől a súlyosabb felé haladva. Az első szituációban, csupán a diák nyüzsgéséről volt szó, a következőben már a diák visszafeleléséről, a harmadikban a diák ellenszegüléséről. A szituációk az alábbiak voltak:

1. Egyik diákja beszélgetéssel, zörgéssel, nyüzsgéssel zavarja az órát. Mit tesz Ön?
2. Egyik diákja az óráin rendszeresen felel. Mit tesz Ön?
3. Egy diák nem fogad szót Önnek, ellenszegül. Mit tesz Ön? ¹

Nagyon színes konfliktusmegoldási és fegyelmezési palettával találkozhatunk a falusi pedagógusok körében, melyben keveredhetnek a három típushoz rendelt jel-

² A szituációk kidolgozása Hajdu Sáska (2009) kutatása alapján történt, melyben szintén hasonló módszerrel dolgoztak.

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

lemzők. A fenti szituációkban egyértelműen kirajzolódott a modell három típusa. A következőkben a három pedagóguskarakter szerint sorban haladva mutatom be és elemzem a három szituációra válaszként kapott megoldási módokat, melyeket a lenti táblázat is szemléltet.

2. táblázat. A három pedagóguskarakter magatartásmintái a különböző fokú diákfegyelmezetlenségek esetén

<i>Szituációk</i>	<i>Tradíciók által irányított pedagógus</i>	<i>Kívülről irányított pedagógus</i>	<i>Belülről irányított pedagógus</i>
beszélgetés, zörgés, nyüzsgés	nincs ilyen, reakció nélkül hagyás, erélyesebb rászólás	figyelmeztetés, kérés, beírás ellenőrzőbe	okok keresése, szünet tartása, diák aktivizálása, négy szemközti beszélgetés
rendszeres felelés	nincs ilyen, reakció nélkül hagyás, erélyesebb rászólás, kiküldés, elültetés, leégetés	figyelmeztetés, kérés, szülő, osztályfőnök bevonása, osztállyal véleményeztetés, érdemjegy	okok keresése, szünet tartása, diák aktivizálása, négy szemközti beszélgetés, humor, önvizsgálat
ellenszegülés	nincs ilyen, reakció nélkül hagyás, erélyesebb rászólás, kiküldés, elültetés, érdemjegy, melléállítás, tornagyakorlat végzetése	figyelmeztetés, kérés, szülő, osztályfőnök, intézményvezető bevonása, szaktanári figyelmeztetés, érdemjegy	okok keresése, szünet tartása, diák aktivizálása, négy szemközti beszélgetés, önvizsgálat

Forrás: Saját szerkesztés, 2017

Az első három szituációra adott válaszokat alapvetően két nagyobb csoportba tudtam rendezni. Voltak pedagógusok, akik nem próbálták kideríteni a diák fegyel-

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

mezetlenségének okát, és voltak, akik igen, a fegyelmezetlenség miértjére való válaszkereséssel. Az okokat nem kereső pedagógusok lényegesen többen voltak, ők alkották a tradícióktól és a kívülről irányított pedagógusok csoportjait. Az okokat kereső pedagógusokat pedig a belülről irányított pedagógusokhoz soroltam.

Az interjúk fontos eredménye, hogy a pedagógusok nem tettek különbséget fegyelmezés és büntetés között. Sokszor hasonló eseteket említettek és hasonló eszközöket, mind a fegyelmezésnél, mind a büntetésnél. Az interjúk során fegyelmezésnél sorra említettek olyan eseteket és eszközöket, ami a büntetés fogalmához tartozott és fordítva. Csupán néhány esetben különítették el a két fogalmat.

Tradíciók által irányított pedagógusok fegyelmezése

A tradíciók által irányított csoportba soroltam azokat a pedagógusokat, akik mind a nyüzsgés, feleselés vagy ellenszegülés szituációknál kihangsúlyozták, hogy náluk nem szokott ilyen előfordulni, vagy ha előfordul, akkor egyszerűen figyelmen kívül hagyják a diák zavarkeltését. Véleményük szerint, ha reagálnának rá, csak még inkább elmérgesedik a helyzet, levegőnek nézik a diákot. *„Úgy teszek, mintha nem is hallanám, és egyszerűen beszélek a többiekhez, és folytatom tovább a tananyagot, és az a tapasztalatom, hogy ha nem talál nyitott fülekre, vagy nem talál visszaválaszra, abbahagyja, önmagával nyilván nem fog perlekedni.”* (26. alany) Idetartozónak tekintettem azokat a pedagógusokat is, akik megszegyenítéssel, megalázással, hangosabb rászólással, kiabálással oldják meg az ilyen helyzetet. *„Rászólok, ha kell kétszer, háromszor.”* (21. alany) *„Nem szoktam gyakran kiabálni, de ha szükséges, azzal fegyelmezem.”* (22. alany)

A második szituációtól sorra említettek meg egyéb megszegyenítő megoldási módokat is. Ilyen volt a diák átültetése a terem pedagógushoz eső legtávolabbi vagy legközelebbi padjába vagy a diák kiküldése a tanteremből. *„Ilyenkor ezt ugye nem szabad, de legszívesebben kiküldeném az osztályból, hogy a többi gyereket ne zavarja. Kiküldeném, de ez nem helyes megoldás, tudom, hogy kiküldi az ember, de én ezt válsztanám.”* (16. alany)

A megszegyenítés egyik formája volt a diák szóban törtéző leégetése az osztály előtt. *„Hát őt leégetem, úgy rendesen, hogy ne legyen kedve feleselni és nem is lesz kedve. Akkor megmutatom, hogy ki a főnök, ennyi.”* (21. alany) *„Rögtön, azonnal megmondom, hogy velem nem feleselsz. Otthon lehet, megengedik ezt a hangnemet, de én nem.”* (22. alany)

A harmadik szituációban már nemcsak nyüzsgött, feleselt, de ellen is szegült a diák a pedagógusnak. Itt jelent meg a fegyelmezési módként a számonkéréssel, érdemjeggyel való büntetés, az egyes érdemjegy beírása magatartásból vagy az adott tárgyból órai munka jogcímén. *„Felettetem, ha ellenszegül vagy egyessel jutalmazom, ha tiszteletlen, akkor rögtön elkezdem nevelni.”* (22. alany) Sokan az ellenszegülő diák

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

mellé állnak, így szem előtt tartva a rendetlenkedőt. *„Hát én addig állok mellette, míg nem csinálja a feladatot!” (24. alany)* Az órákon népszerű fegyelmezési mód volt plusz feladat adása a rendetlenkedő diák számára, testnevelés órákon például valamilyen gyakorlat végeztetése az ellenszegülő diákkal. *„Nem úgy van, mint 50 évvel ezelőtt, hogy egy körmöst ad a tanár a diáknak sajnos. Nekem testnevelés órán a fizikai kínzás legálisan megengedett, tehát ott nyugodtan lehet velük 20 fekvőtámaszt nyomatni.” (14. alany)*

Az interjúk alapján elmondható, hogy a tradíciók által irányított pedagógus a fegyelmezés során büntető stílust képvisel, a megszegyenyítés, megfosztás, érdemjegy, extra ellenőrzés, extra feladat adása, mint fegyelmezési eszközöket használva.

Kívülről irányított pedagógusok fegyelmezése

A kívülről irányított pedagógusok is elsőként szóban fegyelmeznék, figyelmeztetnek, általában barátságos hangnemben, mint a tradíciók által irányított társaik. Inkább kéri a diákot, hogy ne nyüzsögjön, ne feleseljen vagy fogadjon szót. Mindezt a következmények kilátásba helyezésével teszik. *„Megkérem, hogy legyen szíves és ne zörögjön, ne nyüzsögjön, próbáljon meg idefigyelni, mert túl azon, hogy engem is zavar, ő sem fogja megérteni a tananyagot, és a többieket is zavarja. Próbáljon meg figyelni.” (26. alany)* Amennyiben nem történik változás a kérés ellenére, akkor büntetnek, szinte minden esetben a házirendben rögzítettek alapján. Az ilyen pedagógusokra alternatív büntetési és jutalmazási rendszer kidolgozása nem jellemző, ahogy a helytelen viselkedés mögötti okok megkeresése sem. *„Hát rászólok, hogy fejezze be azonnal. Ha nem teszi, akkor elkérem az ellenőrzőjét és beírást kap, illetve ha erre is flegmán válaszol, akkor megmondom, hogy holnap reggel szeretnék anyukáddal beszélgetni erről a magatartásról.” (25. alany)*

A második szituációnál, a diák feleselésénél megoldási mód volt a feleselő diák viselkedésének osztállyal való véleményeztetése. *„Sokszor szülői értékrend megnyilvánulása jelenik meg, amit az osztály többi tagjával is véleményeztetni szoktam. A közösség befolyásoló erejét jól lehet alkalmazni.” (20. alany)* Több ízben megjelent a rossz jeggyel, kisebbeknél fekete ponttal való fenyegetés vagy a szaktanári figyelmeztetés adásának emlegetése. *„Beírnék neki egy fekete pontot magatartásból, és amikor értékeltük, akkor a magatartás jegyét már eleve lerontotta.” (16. alany)* A második szituációnál visszatérő motívum volt a szülők vagy az osztályfőnök bevonása, mint fegyelmezési eszköz a kívülről irányított pedagógusoknál. *„Kérem a szülő segítségét, ha esetleg olyan dolog volt, hogy nem tudtam megoldani, akkor a szülővel együtt lehet megoldani az ilyen problémát.” (16. alany)*

A harmadik szituációnál a fenti módszereken túl megjelent, a szülő és az osztályfőnök mellett, az iskolaigazgató bevonása is a konfliktusos szituációba. *„Irány az igazgatói. Ott már behúzzák a farkukat.” (21. alany)* *„Megyünk a tagintézmény-veze-*

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

tőhöz és ott beszéljük meg a dolgokat, és általában az esetek 90 százalékában elég, de ha mégse, akkor szülői segítség bevonásával oldom meg.” (17. alany)

A kívülről irányított pedagógus fegyelmezése kompenzatorikus, eszköztárát az érdemjegy adása, külső személy bevonása, extra ellenőrzés és házirend, mint fegyelmezési eszközökből állítja össze.

A pedagógusok tradíciók által és kívülről irányított típusa az első három fegyelmezési szituációban nem keresi a diák fegyelmezetlensége mögötti okokat. A különbség ott mutatkozik meg, hogy a tradíciók által irányított típus azonnal büntet, utasítja a diákat a rendre, a kívülről irányított elsőként szóban figyelmeztet, megkéri a diákat, hogy fejezze be a zavaró cselekvést vagy viselkedést, ha nem történik változás, akkor büntet, mindig valamilyen külső tényező bevonásával, mely jelentheti a házirendet, az iskolaigazgató, az osztályfőnök vagy a szülő bevonását is.

Belülről irányított pedagógus

A pedagógusok belülről irányított csoportja a fegyelmezetlenség mögötti okokat keresi. Az ide sorolt pedagógusok voltak azok, akik mindhárom fokozatú fegyelmezetlenségnél ugyanazokkal az eszközökkel fegyelmeztek. Az első szituáció esetén (nyüzsgés, zörgés, beszélgetés a tanórán) megkérdezi a diáktól, hogy miért nem tud, vagy miért nem akar figyelni. *„Megkérdezem, hogy miről beszélgetnek, ha kacagnak, akkor, hogy mi volt olyan nevetséges, mert mi is szeretnénk kacagni. Ha elmondja, akkor lehet, hogy kacag az egész osztály, ha nem akarja nyilvánosságra hozni és nem bírja lenyugtatni magát, akkor szoktam mondani, hogy fáradj ki, mosdjal meg, igyál egy kis vizet, és ha megnyugodtál, gyere be.” (25. alany)* Az ide tartozó pedagógusok gyakran megszakítják az óra menetét, felajánlják a diáknak, hogy menjen ki a mosdóba, frissítse fel magát, igyon egy kis vizet, egyen valamit és ezután kapcsolódjon vissza a tanóra menetébe. Gyakori megoldási mód pár perc szünet beiktatása minden gyerek számára, ha többen is mozgolódnak. Az ebbe a csoportba tartozó pedagógusok elmondták, hogy ennek a fegyelmezetlenségnek legtöbbször a fáradtság az oka, vagy az, hogy a diák nem tudja, mit kell csinálnia, nincs lekötve a figyelme, unatkozik. Ilyen esetben sokszor változtatnak az óra menetén, más feladattípusra váltanak, próbálják jobban bevonni a diákokat az óra menetébe. *„Megkérdezem, hogy mi az oka a viselkedésének. Főként elsősöknél fiziológiai szükségletek jelentkeznek. Napköziben megoldható, hogy tartsunk pár perc szünetet, ha a mozgolódás több gyerekre is jellemző, ami tapasztalatom szerint a gyerekek fáradtságát jelzi. Tanítási órán az ilyen jellegű probléma okozója legtöbb esetben az, hogy a gyerek nem tudja, mit kell csinálnia, nem érdekli az adott tananyag. Ilyenkor cselekvésbe szoktam hozni a gyereket.” (20. alany)*

A második szituáció, a felelés kapcsán is okokat keres a belülről irányított pedagógus. Megoldási módjaikat a felelés témájához, a gyerek személyiségéhez

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

igyekeznek igazítani. Gyakran fordulnak a humorhoz, vagy a közösség befolyásoló erejéhez, mint fegyelmezési eszközhöz. *„Megvizsgálnám, hogy mi okozza ezt a felelést, hogy esetleg én nem csinállok valamit jól, kicsit magamba is szállnék.” (16. alany)*

A harmadik szituációnál is mindig az elbeszélgetés az első dolog. *„Négyszemközt, első lépcső mindig ez és általában hatásos is.” (19. alany)* *„Megpróbálok megkeresni a válaszokat, hogy miért, mégis miért nem, mi az a probléma, vagy mi az a gond, ami miatt ő nem hajlandó teljesíteni esetleg azt, amit én kérek. Szégyenlősségből? Dacból? Félelemből?” (26. alany)*

A belülről irányított pedagógus fegyelmezése békéltető jellegű, eszközeit a megbeszélés, megelőzés mint fegyelmezési eszközök közül választja ki.

Összegzés

A kutatás azon feltételezése, mely szerint a konfliktuskezelés, fegyelmezés, a házi-rendhez és a diákönkormányzathoz való viszonyulás dimenzióiban kirajzolódik a feltételezett három típus különbözősége, beigazolódni látszik. Az interjúk alapján az rajzolódik ki, hogy a tradíciók által irányított pedagógusokra a tekintélyelvű konfliktuskezelési paradigma, a győztes/vesztes, elkerülő, destruktív stratégia a jellemző, a kívülről irányított pedagógusokra a gyermekközpontú paradigma, alkalmazkodó, destruktív stratégia és a belülről irányított pedagógusokra a liberális konfliktuskezelési paradigma, kompromisszumkereső, problémamegoldó, konstruktív konfliktusmegoldó stratégia a jellemző. Fegyelmezés dimenzióban a tradíciók által irányított pedagógusoknál büntető stílust, a kívülről irányított pedagógusoknál kompenzatorikus stílust, míg a belülről irányított pedagógusoknál békéltető stílust és ezekhez tartozó eszközhasználatot találtam.

Jelen dolgozat a fegyelmezés egyik aldimenziójában kívánta megvizsgálni e hipotézist, a bemutatott három fegyelmezési szituáció megoldási módozatainak elemzésével. A három pedagógustípus elkülönült a szituációk megoldásában. A kutatás fontos megállapítása, hogy csupán a belülről irányított pedagógusok keresik a választ a miértekre, a pedagógusok jelentős része, a tradíciók által és a kívülről irányított pedagógusok nem keresik a diák fegyelmeztelensége mögötti okokat. Konfliktuskezelési módként rögtön büntetnek, mikor fegyelmezés is elegendő lenne, mert nem tesznek különbséget büntetés és fegyelmezés között.

Irodalom

- Aronson, E. (1994): A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
Bakacsi, Gyula (2001): Szervezeti Magatartás és Vezetés. KJK-Kerszöv, Budapest

DOKTORI MŰHELYEKBŐL

- Black, D. (1984): Toward a General Theory of Social Control. Social Contolas a Dependent Variable. Vol. 1. Fundamentals. Ed. by Donald Black, flo. Academic Press
- Csepeli, György. (1992): A szabadság iskolája. In: Csepeli – Stumpf - Kéri: Állam és polgár. Politikai szocializációs tanulmányok 1. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest, 86–96.
- Ferge, Zsuzsa (1976): Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Hajdu, Gábor– Sáska, Géza (szerk. 2009): Iskolai veszélyek. Az oktatási jogok biztosának vizsgálata. Az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala, Budapest. Interneten elérhető: http://www.oktbiztos.hu/ugyek/iskolai_agresszio_jelentes.pdf Utolsó letöltés: 2016. október 6.
- Horváth-Szabó, Katalin (1999): Az iskolai konfliktusról. In: F. Irén (szerk.): Pedagógia és Pszichológia – Szöveggyűjtemény. Comenius Bt., Pécs
- Kohlberg, L. (1997): Az igazságosságra vonatkozó ítéletek hat szakasza. In: Bernát László – Somogyi Katalin (szerk.): Fejlődéslélektani olvasókönyv. Tertia Kiadó, Budapest, 199–218.
- Kósáné Ormai, Vera. (1998): A mi iskolánk. Nevelépszichológiai módszerek az iskola belső értékelésében. Iskolafejlesztési Alapítvány, Budapest
- Riesman, D. (1973): A magányos tömeg. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Szekszárdi, Júlia (1994): Konfliktusok. Iskolapolgár Alapítvány - Állampolgári Tanulmányok Központja, Budapest
- Várhegyi, György (szerk. 1992): Tessék megnevelni! Fegyelmi ügyek az iskolában. Akadémiai Kiadó, Budapest